

QORAQALPOQ ADABIYOTIDA BERDAQNING TUTGAN O'RNINI

Kaypnazarova Ayxan

Qoraqalpog'iston Respublikasi Xo'jayli tumani

8-sonli umumta'lim maktabining

Qoraqalpoq tili va adabiyoti fani oqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek va qoraqalpoq iftixori, buyuk shoir, adib Berdaq hayotining ayrim jihatlari hamda ijodining o'ziga xosligi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: adib, shoir, baxshi, qoraqalpoq kuychisi, haqiqat, ozodlik, , mutafakkir, insonparvarlik, xalqparvarlik

KIRISH

Berdag bu ijodkorning taxallusi hisoblanib, uning asl ismi Berdimurod Qarg'aboy o'g'li. U nafaqat shoir, balki qoraqalpoq adabiyoti asoschisi ham. Mutafakkir to'g'risida ma'lumotlar kam saqlanib qolgan. Uning tarjimai holi va ijodiga oid ma'lumotlarni, asosan, o'zining asarlarida uchratish mumkin. Adib 1827- yilda Orol dengizining janubida joylashgan Mo'ynoq tumanining Oqqal'a degan joyida dunyoga kelgan. Berdaq o'n yoshligidayoq otasi Qarg'aboy Bo'ronboy o'g'li va onasidan ayrilgach, amakisi Qo'chqorboyning qo'lida tarbiya ko'ra boshlaydi. Berdaq o'n yoshidan ovul maktabiga, maktabni bitirgandan so'ng o'z bilimni yanada chuqurlashtirish maqsadida o'sha davrda yirik ilm maskani hisoblangan Qoraqum eshon madrasasida tahsil oldi. U yoshligidan boshlab she'r yozishni mashq qila boshladi. Xalq qo'shiqlari, turli afsonalar, ertaklar, maqol va matallar, dostonlar bilan tanishish, mashhur shoirlarning she'rlaridan bahramand bo'lish mutafakkir badiiy ijodini kamolga yetib shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Shunday qilib, Berdaq asta-sekin mashhur shoir va xalqqa tanilgan baxshiga aylana bordi. Eng muhimi, she'rlariga o'zi kuy bastalab kuylay boshladi[1, 2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Berdaq ko‘p shaharlarga sayohat qildi. Markaziy Osiyoning yirik shaharlarida bo‘ldi. Urganch va Buxoroni ziyorat qilib, qadimiy yodgorliklar bilan tanishdi. Alisher Navoiy, Fuzuliy, Maxtumdul va qoraqalpoq shoiri Kunxo‘ja asarlarini chukur mutolaa qilgan, hamda ulardan o‘rgangan. U tarixni va xalk, ogzaki ijodini juda ham yaxshi bilgan. Zamondosh shoirlar bilan musohib bo‘ldi. Berdaq she‘rlarining aksariyati kambag‘al, beva-bechoralarning ayanchli hayoti, ularning og‘ir mehnati, boy-zodagonlarning ularga nisbatan qilgan shafqatsizligi, zo‘rovonligi va adolatsizligiga bag‘ishlangan. Uning she‘rlarida insonparvarlik, tenglik, saxiylik, adolat, vatanparvarlik, mehr-shafqat, qahramonlik va mardlik, mustaqillik, milliy ozodlik va haqiqat uchun kurash, mehr-muhabbat kabi umuminsoniy va milliy qadriyatlar o‘z aksini topgan. Berdaqning she‘r va dostonlari xalq ommasining turmushini xolisona va haqqoniy tasvirlab berish bilan ajralib turadi. ayniqsa, Xiva xonligi va Chor Rusiyasi hukmronligi davrida oddiy xalqqa nisbatan o‘tkazilgan zulm-zo‘rlklar shoirning bir qator she‘rlarida ochiq tasvirlab berilgan. Shuning uchun u o‘z zamonasidagi adolatsizlikdan, xon gumashtalaridan, soliq yig‘uvchilardan, miroblarning o‘zboshimchaligidan, zolimligidan noliydi, inson qancha mexnat qilmasin, muhtojlikdan chiqolmasligidan zorlanadi:

Chaqqon odim tashlab, mehnat qilmasang,

Kun ko‘rmoqlik qiyin bo‘ldi bu zamon.

Maqsadingga o‘ylab-o‘ylab yetmasang,

Qiyin bo‘ldi kun ko‘rmoqdik bu zamon.

Berdaq o‘zining ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag‘ishlangan asarlarida, Sharqning boshqa mutafakkirlari kabi jamiyatni odil va ma‘rifatli podshoh boshqarishi lozim, degan fikrga keladi. U o‘z davridagi adolatsiz va zolim xon davlatni boshqarishga yaroqsiz, deb hisoblaydi. Berdaq inson o‘z faoliyatida, xatti-harakatida, maqsadiga erishishida erkin ekanligini yozadi. Masalan; u “Axmoq podsho” dostonida ayrim boylar va amaldorlarning jabr-zulmi oxirgi nuqtasiga borib taqalgandan so‘ng sabr-toqati tugagan xalq o‘z ixtiyori bilan ularga qarshi

boshko‘taradi, deydi. Iste‘dodli shoir, mashhur baxshi , o‘sha davrning boylari va boshqa amaldorlari tomonidan taqib ostiga olinar edi. Uning ajdodlari va o‘zi ham kambag‘al bo‘lganligi uchun ular shoirni yo‘q qilmoqchi bo‘lardilar. Shoir kambag‘al oilada tug‘ilganini o‘zining “Bilgaysiz” degan asarida yozgan.

Og‘a beklar, yoshim o‘rta,
Aytmagayman so‘zni jo‘rtta,
Baxt izladim o‘la-yo‘rta,
O‘ylab farqni bilgaysiz.
Og‘a beklar, shoir bo‘ldim,
Gul edim, sarg‘aydim, so‘ldim,
Dunyoga kelib ne ko‘rdim,
Ohu-zorimni bilgaysiz.

Berdaq o‘z xalqining ziyolisi, bilimdon insoni bo‘lishiga qaramasdan, o‘sha davrda hech kim uni taqdirlamadi, ulug‘lamadi, hattoki hurmatga ham ega bo‘lmadi. Bu haqda u o‘zining yuqorida keltirilgan “Bo‘lgan emas” asarida yozgan. Xullas buyuk shoirning taqdiri boylar, oxunlar, mullalar bilan qaramaqarshilikda o‘tgan. Shoirning “Ahmoq poshsho” degan dostonining bosh qismida ham o‘z taqdiri haqida so‘zlab bergan. Berdaq ijodiy merosida axloq, xulq-odob, nafosat va go‘zallik masalalari muhim o‘rinni egallaydi. Uning she‘rlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, xalqlar do‘stligi, oddiy axloq qoidalari to‘g‘risida qimmatli fikrlar uchraydi. Shoirning aytishiga qaraganda, ba‘zi mulla va eshonlar xalq oldida o‘zlarini halol va pok, adolatparvar etib ko‘rsatadilar. Amalda esa buning aksini ko‘ramiz. Shoir ularning munofiqligini fosh etib tashlaydi. Berdaq o‘zining axloqiy qarashlarida Sharqning eng yaxshi an‘analarini davom ettirdi. U “Izladim”, “Xalq uchun”, “Yaxshiroq”, “Menga kerak” kabi she‘rlarida kishilarning halol mehnatini ulug‘laydi.

Berdaq lirik she‘rlarida, dostonlarida qoraqalpoq xalqining XVIII-XIX asrlardagi ijtimoiy hayoti o‘z ifodasini topgan. U o‘z davri voqealariga, ijtimoiy munosabatlarga zukko shoir sifatida baho beradi. Asarlarida tenglik, insonparvarlik, adolat va vatanparvarlik g‘oyalari ilgari suriladi. Berdaqning

ijodida mehnatkash xalqning ahvoli asosiy mavzudir ("Bo'lgan emas", "Soliq", "Bu yil", "Umrim" va boshqalar). Shoir haqiqat uchun, mehnatkash ommaning baxti va kelajagi uchuyfidokor kurashchilarni orzu qiladi ("Xalq uchun", "Menga kerak" va boshqalar). Tarixni mavzudagi "Avlodlar", "Omongeldi", "Azadosbiy", "Ernazarbiy" asarlarida shoir xalq qaxramonlarini faxr bilan kuylaydi. Berdaqning "Avlodlar" asari tarixiy voqealar solnomasi bo'lib, qoraqalpoq xalqi bilan boshqa turkiy xalqlar hayotidagi mushtarak voqealar qalamga olinadi, qabila va xalqlarning kelib chiqishi haqidagi firoqlari bayon qilinadi. Berdaq ba'zi ta'magir ruhoniylarning kirdikorlarini fosh etadi ("Yaxshiroq", "Shekilli" va boshqalar), ayollar huquqini himoya qiladi, yoshlarni vatanni sevishga, ma'rifat cho'qqilarini egallashga chaqiradi ("O'g'limga", "Ahmoq bo'lma" va boshqalar) shular jumlasidandir.

XULOSA VA MUNOZARA

Har yili mamlakatimizda 27 noyabr kuni qoraqalpoq elining buyuk shoiri Berdimurot Qarg'aboy o'g'li Berdaqning tavallud ayyomi keng nishonlanadi. Xususan Qoraqalpog'istonning shahar va tumanlarida, ma'naviyat va ma'rifat maskanlarida berdaqxonlik tadbirlari o'tkaziladi. Uning she'r va dostonlaridan namunalar o'qiladi. Berdaq simosi hqiqiy ma'nod nainki qoraqalpoq, balki butun turkiy xalqlarning g'urur va iftixori timsoliga aylangan.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent-2000-yil
2. Tanglauli shig‘armalari, Nokis 1956-yil
3. Tanlangan she'rlar 1958-yil T;1976
4. Qurboboyev B, Berdaq va o‘zbek adabiyoti T;1986-y
5. Ma'naviyat yulduzlari-Abdulla Qodiriy nomidagi xalq nashriyoti.
Toshkent-1999-yil